

מִי יָדַע מִי יָדַע

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח'.)

גליון 269 **דילני שמייטת כספים ופרוזבול** אלול תשע"ה

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דילנר שליט"א – רב ביהכ"נ "דברי שיר" ב"ב

לע"נ חמותי

מרת חיה בת ר' שמשון וינקלר ע"ה,
נלב"ע י"ב באייר תשע"ה

מדיני שמייטת כספים

כתוב בתורה (דברים, ט"ו, א-ב'): "מִקֵּץ שִׁבְעָ... תַּעֲשֶׂה שְׂמִטָּה: וְזֶה דְבַר הַשְּׂמִטָּה שְׂמִיטָה כָּל בַּעַל מִשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶׂה בְרַעְיוֹנוֹ לֹא יִגַּשׁ אֶת רַעְיוֹנוֹ וְאֶת אֶחָיו...". כלומר כל מי שיש לו בעלי חוב שחייבים לו ממנו שביעית משמטתו, ואסור לתובעו אחרי שנת השמיטה.

החייבים במצוה

הכל חייבים במצווה זו של השמטת כספים, ואפילו הנשים בכללן, ואין זו נחשבת מצוות עשה שהזמן גרמא ("ספר החינוך" מצ' תע"ז, וע"י ספר "המקנה קידושין" ל"ג: וכן מוכח בגמ' גיטין י"ח, "מאימתי כתובה נשמטת").

חשבון בנק אשה

ולכן אשה שיש לה חשבון בנק נפרד שאין לבעלה רשות בממון זה, תעשה פרוזבול בעצמה, ומועיל שיעשה בעלה פרוזבול עבורה מדין זכייה ויודיענה על כך (ספר "דגל ירושלים" בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, וע"ע "דרך אמונה" פרק ט"ו ס"ק קי"א).

מתי משמטת

שביעית משמטת בסופה, שהוא סוף יום כ"ט אלול של שנת השמיטה (תשע"ה) כשתשקע החמה, ולכן במשך שנת השמיטה, מותר לגבות כל חוב שיש לו אצל חברו (רמב"ם ה' שמיטה ויובל פ"ט הי"ד). אם תפס המלווה בבין השמשות של ליל ראש השנה, מהני תפיסה, לדעת הרמב"ם שמהני תפיסה במקום ספק, אבל אסור לעשות כן משם ספק לאו ועשה ("מנחת חינוך" מצוה תע"ז ס"ק ג').

תנאי בהשמטת חוב

המלווה לחברו והתנוע בנייהם שהלווה לא ישמט חוב זה בשביעית, תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים והוה כחייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה, והוא חייב (רמב"ם שם ה' יז). וי"א שלכתחילה אין לעשות כן (ע"י "פתחי תשובה" חו"מ סי' ס"ק ב').

איזה סוג הלוואה

השביעית משמטת את המלווה, בין מלווה בע"פ, בין מלווה בשטר.

הארכת זמן החוב

הרבה פוסקים סוברים שהמלווה יכול להאריך זמן פירעון החוב עד אחרי ראש השנה של השנה השמינית, אפילו בלי ידיעת הלווה, כדי שהחוב לא ישמט בשביעית (ספר "דרך אמונה" פרק ט', "ציון ההלכה" ס"ק צ"ז, בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שמייעץ כן למי שהלווה כסף לאחר שכתב פרוזבול, ע"י שם. ויסוד דין זה הוא על פי גמרא, גיטין ל"ז, שהמלווה יכול לזכות קרקע ללווה שלא מדעתו כדי לכתוב עליו פרוזבול, ומזה למד ה"חלקת יואב" קבא דקשייתא קושי מ"י, וה"בית דוד" חו"מ ס' י"ז, שהמלווה יכול להאריך זמן הפירעון עד אחר ראש השנה גם בלי דעת הלווה, כיון שעצם הארכת הזמן היא זמנית לטובת הלווה, ע"י שם. ויש להוסיף שהארכת זמן היא גדר מחילה, ודעת ה"מנחה אפרים", הלכות זכיה מהפקר ס' י"א, שמחילת המלווה מועילה בע"כ של הלווה).

חוב של אוכלין או שאר דברים

שמייטת כספים כוללת גם חוב של אוכלין כגון שכן שהלווה דבר מאכל או שאר כל דבר שאין הלווה מחזיר אותו הדבר בעין, ולכן אשה שהלווהה כבר לחם לשכנתה, ולא קבעה זמן, כשמגיע זמן השמטה, נשמט החוב (ע"י "מלאכת שלמה" פ"י מ"ב בהג"ה, "בן איש חי" סוף פ' כי תבוא, ומיירי שהלווה מחזיר אותו סוג חפץ שלווה, אבל אם משלם במעות, אין דינו כחוב אלא כמכר, וע"י לקמן).

חוב בחנות, גזילות, פקדונות

חנווני המוכר בהקפה ללקוחותיו, ולא קבע עם לקוח לשלם את החובות לפני ראש השנה, אין החובות נשמטים בשביעית (כיון שדרך

החנווני להקיף, לזמן ארוך, ואין דרכו לנגוש מיד, כאילו קבע לו זמן לאחר השמיטה), ואם פרע מקצת החוב, נחלקו הדעות אם זה נחשב כזקף השאר במלווה ומשמט. ויש סוברים שאף אם עשה החנווני חשבון של חובות הקונה, הר"ז יצא מכלל הקפת החנות, ונחשב כחוב הרגיל הנשמט בשביעית.

וכן חובות שאינם מחמת הלוואה, כגון גזילות וגניבות, אין משמט ואפילו אינם בעין אא"כ זקפן במלווה, וכן פקדונות, ואפילו נאבד והשומר חייב בתשלומין אין משמט אא"כ זקפן במלווה ("דרך אמונה" פרק ט' ס"ק ע"ב).

חוב משכורת ושכירות

שכר שכיר הואיל ואינו הלוואה אינו נשמט (רמב"ם שם ה' י"א ע"י כס"מ הטעם), ולכן משכורת אינה נשמטת בשביעית. ורק אם זקף עליו במלווה משמטת, וכגון שעשו חשבון בסוף החודש כמה מגיע או כבר כתבו את הצ'ק (הגר"ז קרליץ שליט"א), ויש סוברים שמשכורת נשמטת בשביעית (ע"י "דרך אמונה" שם ס"ק נ"ט).

גמ"ח

חוב לקופה של צדקה אינו נשמט (שו"ע חו"מ סי' ס"ז סעיף כ"ב). ומ"מ גבאי של גמ"ח צריך לתחילה לעשות פרוזבול דמצוי שיש בגמ"ח כסף שאינו כספי צדקה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

חוב ע"י צ'ק

אם הלווה נתן למלווה צ'ק עם תאריך לאחר ראש השנה, אין השביעית משמטתו (שו"ת "אגרות משה" חו"מ ח"ב סי' ט"ו, שזהו כקובע זמן הפירעון לאחר ראש השנה, ועוד שזה כגבוי דמי, כיון שע"פ חוק המדינה אסור לבטל צ'ק).

ואם התאריך הוא לפני ראש השנה, והמלווה לא פדה את הצ'ק, רוב הפוסקים סוברים שאין שביעית משמטת חוב שיש עליו צ'ק (לפי סברת ה"אגרות משה" הנ"ל, שצ'ק הוא כגבוי, וכ"כ ה"מנחת שלמה", מה"ת קכ"ג ס"ק י"ב, מטעם דכיון שאפשר להשתמש בו במקום מזומנים לקנות בחנויות ולשלם חובות כגבוי דמי, ועוד לא גרע ממשכון, וכן דעת בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

ויש סוברים שאולי אין עדיפות עליו יותר משאר שטרי חוב, כיוון שהוא מחוסר גבייה ועדיין יש לכתוב עליו פרוזבול ("שמייטת כספים כהלכתה" בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, "דרך אמונה" פרק ט', "ציון ההלכה" ס"ק קצ"ח, ולא דמי לענין "בל תלוי", שאם שילם בצ'ק לא עבר ב"בל תלוי" כיון שבפועל יכול לקנות בזה ולהינות משכרו, אבל עדיין נחשב חוב עד פדייתו).

עסקי הבנקים

בעסקי הבנקים יש הרבה חילוקי דינים בזה, והראוי שהעוסקים אתם יעשו פרוזבול, וכן בעלי הבנקים יעשו פרוזבול ("דרך אמונה" פרק ט' ס"ק פ"ב).

גבית צ'ק למחרת ראש השנה

מי שיש לו צ'ק לגבות בצום גדליה מחשבון של חילוני, והרי הכסף שנמצא שם הוא חוב הלוואה מהבנק לחילוני (מלווה) והיות שהמלווה לא כתב פרוזבול, א"כ עפ"י דין תורה הבנק פטור מלשלם למלווה, והמלווה עובר על "לא יגוש" כשהוא תובעם, א"כ החרדי שגובה מהבנק הוא שלוחו של המלווה לעבור באיסור "לא יגוש".

ולכן יש סוברים שימתין כמה ימים שיש כבר ספק אולי הכניסו את הכסף לחשבון לאחר ראש השנה ומותר לגבותו (הגר"ז קרליץ שליט"א), ויש סוברים שכיון שהבנק מנוהל רק עפ"י בית משפט, ואם הלווה יגיד להם שפטורים מלשלם, הם יאמרו אעפ"כ תיקחו את הכסף (וכמו כן כשאומרים להם שלא רוצים לגבות מהם רבית הם לא לוקחים הכסף לעצמם) לכן לא שייך בזה איסור גבייה (וכמו שאמרו אעפ"כ כמבואר במשנה סוף שביעית), (הגרא"ל שטיינמן שליט"א).

חוב לחברת חשמל או בזק

מי שחייב כסף לבזק וכדומה, והם לא כתבו פרוזבול, והחוב נשמט, א"כ בכל פעם שהם תובעים, עוברים ב"לא יגוש", נמצא בזה שהמתרשל לשלם בזמן מכשילים וגורם להם לעבור (ולא שייך לומר בזה "הלעיטוהו לרשע וימות", כיון שהלווה גרם להם לכך, ע"י אי תשלום בזמן).

קיבל זיכוי במכולת בערב ר"ה

◀ בערב ראש השנה לאחר מנחה, נכנס למכולת וקנה מצרכים לחג, ולא היה לבעל המכולת עודף, ונתן לו זיכוי על העודף, כיון שחוב זה ראוי לגבותו מיד, והפרוזבול שכתב בבוקר לא מהני רק לחובות שלפניו, לכן א"א לגבות את אותו הזיכוי.

כרטיס חזור באוטובוס

◀ **שאלה:** בערב ראש השנה של שמינית אה"צ נסע לירושלים וקנה כרטיס הלך חזור (והיינו שהם חייבים דמי העודף על הנסיעה של הלך, וזכה לא מהני הפרוזבול של הבוקר כיון שחוב זה נעשה לאחר כתיבת הפרוזבול) האם מותר להשתמש בכרטיסיה בדרך חזור? **תשובה:** אין זה חוב ממון רק כאילו שילם לפועל לעשות שתי מלאכות עבורו, ובינתיים עשה רק אחת מהן, דודאי שביעית לא משמט (הגר"נ קרליץ שליט"א).

לא להימנע מלהלוות

◀ אסור להימנע מלהלוות כסף לחברו, מחשש שמא לא יפרע הלווה את החוב עד אחרי שנת השמיטה וישמט, ומי שנמנע מלהלוות עובר בשני לאווין (רמב"ם שם הל' ל). ויש סוברים שאפילו בזה"ז ששמיטה דרבנן הנמנע מלהלוות עובר על איסור תורה ("מנחת שלמה" סי' מ"ז בשם "בכור שור", הובא ב"דרך אמונה" שם ס"ק ר"ב).
 אם הלווה אינו צריך לממון ורוצה ללוות רק כדי שיוזכר בממון זה ע"י השמיטה, או באופן שברור שהלווה לא יוכל לפרוע לפני השמיטה, יש סוברים שאין המלווה מוזהר בלאו הישמר לך ("דרך אמונה" פרק ט' ס"ק קע"א).

אסור לתבוע

◀ התובע חוב שעבר עליו שביעית (ולא כתב פרוזבול) עובר בלא תעשה שנאמר: "לא יגוש את רעהו ואת אחיו" (רמב"ם פרק ט' הלכה א'). ואפילו אם השני לא ישלם לו על לאו זה ("דרך אמונה" ס"ק ד'). ואם גבה, עובר מלבד לאו הנ"ל גם על גזל, וצריך להחזיר המעות ("מנחת חינוך" מצ' תע"ז, מובא ב"דרך אמונה" פרק ט' ס"ק ה').
 ולפ"ז מי שחייב כסף לחלוני ויודע שהחלוני לא יכתוב פרוזבול, ואחרי ראש השנה יבוא לתבועו, נמצא שהלווה מכשילו באיסור "לא יגוש" על עצם תביעתו. ולכן עדיף שימחר וישלם לו לפני שמיטה או עכ"פ מיד לאחר ראש השנה שלא נחשב שמכשילו באיסור "לא יגוש".

החזיר חוב אחרי השמיטה

◀ לווה הבא להחזיר חוב אחרי השמיטה, צריך המלווה לומר לו "משמט אני כבר נפטרת ממני", ואם אמר הלווה "אעפ"כ רצוני שתקבל", יכול המלווה לקבל את הכסף (רמב"ם שם הל' כ"ח).
 ואם הלווה לא אמר לו אעפ"כ, מסבב המלווה עמו בדברים עד שהלווה יאמר לו שלי הם, במתנה נתתם לך (עי' רמב"ם שם), והיינו שיכול המלווה לומר לו בשפה רפה "והימין פשוטה לקבל" (רא"ש גיטין ל"ז). וכן יכול לספר לאחרים והם ילכו לומר ללווה שיאמר אעפ"כ (עובדא דרבה בגיטין ל"ז). אבל המלווה בעצמו אסור לומר ללווה שיאמר אעפ"כ, ורק לרמוז לו מותר ("דרך אמונה" שם ס"ק קס"ה).
 המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, רוח חכמים נוחה הימנו (משנה שביעית פ"י מ"ט, ורמב"ם שם).
 מעשה ב"חזון איש" שהחזיר לאחד חוב אחר שביעית, ואמר המלווה משמט אני, ונטל ה"חזון איש" המעות בחזרה, ולא אמר לו אעפ"כ, כי הכיר בו שרצונו לקיים מצות שמיטת כספים ("ציון ההלכה" שם ס"ק שס"ו).

האם המלווה והלווה צריכים להפריש מעשר כספים

◀ מי שנפטר בתשלום חוב ע"י שמיטת כספים, הרי זה כמו קבלת מתנה, וצריך להפריש ממנו מעשר כספים.
 אבל, לווה שבא להחזיר חוב לאחר שביעית, והמלווה אמר "משמט אני", וחזר ואמר הלווה "אעפ"כ מתנה אני נתן לך" יל"ע אם צריך המלווה להפריש מעשר כספים, דשמא מכיון שהלווה בא לשלם החיסרון שנעשה למלווה מחמת זה, אולי אינו חייב ליתן מעשר. וקעין זה מי שהזיק ע"י גרמא ופטור בידי אדם לשלם, וחייב רק בידי שמים, יל"ע האם הניזק צריך להפריש מעשר כספים, כיון שסו"ס משלמים לו עבור ההפסד.

מדיני הפרוזבול

עשיית פרוזבול

◀ מלווה הרוצה שלא ישמטו חובותיו, יעשה שטר פרוזבול עד ראש השנה של השנה השמינית, וכן האשה עליה לעשות פרוזבול. ופשוט דמי שברור לו שאין לו חובות, אין צריך לעשות פרוזבול ("דרך אמונה" שם, "ציון ההלכה" ס"ק ר"ד).

מהות הפרוזבול

◀ ביאור של הפרוזבול שמוסר חובותיו לבי"ד וממילא שביעית לא משמטו.

בית דין

◀ לדעת השו"ע בי"ד צריך להיות בית דין חשוב דהיינו שלושה בקיאים בדין, שנתקבלו ע"י רבים באותה עיר, וכן נוהגים בני ספרד.

ולפי שיטת הרמ"א די כל בי"ד של שלושה, ובלבד שיהיו אנשים כשרים (שו"ע חו"מ סי' ס"ז סעיף ח'), וכן נוהגין בני אשכנז. אם אין במקומו בית דין, יכול לומר: "אני מוסר שטרותי לבי"ד שבמקום פלוני" (קישו"ע סי' ק"פ סעיף ט"ו).

סדר הפרוזבול

◀ כשאומר בפיו בפני הדיינים "מוסרני לכם פלוני וכו'" יש לדיינים לשבת בזמן שאומר זאת, והמלווה או שלוחו צריכים לעמוד ("דרך אמונה" פרק ט' ס"ק צ"ב).

שליח

◀ אפשר לסדר פרוזבול גם ע"י שליח, ויכתוב בשטר "פלוני בא לפנינו בשליחות פלוני המלווה".

לילה

◀ מותר לכתוב פרוזבול בלילה (מהריק"ש סעיף ל"א, ועי' "אור שמח" פי"ט הי"ח שנסתפק בזה).

בעל-פה

◀ שכח לכתוב פרוזבול וזכר בערב ראש השנה בשעה שאינו יכול לכתוב, אם הוא יודע מעניין פרוזבול יכול למסור פרוזבול בעל-פה לפני שלושה (עי' שו"ע סי' ס"ז סעיף כ'), וקישו"ע סי' ק"פ סעיף ט"ו).

קרקע

◀ אם אין קרקע ללווה, אין המלווה יכול לכתוב פרוזבול, ואין צריך להיות קנויה לו רק מספיק אם מושאלת או מושכרת לו (משנה שביעית פ"י מ"ו, ורמב"ם שם הל' י"ט).
 אלו שאין להם קרקע כלל, יכול המלווה לזכות לו ללווה ואפילו ע"י אחר, ואפילו שלא בפניו, ומהני לפרוזבול.

בחורי ישיבה

◀ בחורי ישיבה אע"פ שאין להם קרקע משלהם, נחשבים שיש להם קרקע לענין פרוזבול, מאחר שיש להם השתמשות ללינה והנחת חפציהם במקום לימודם (הוראת הגר"ש"ז אויערבך זצ"ל). ואם הבחורים עדיין גרים בבית הוריהם, לכתחילה יש לזכות להם קרקע ע"י אחר, בכדי שיועיל הפרוזבול (ספר "שמיטה כהלכתה" פרק ה' אות ו'). ויש סוברים היות שאפשר לסלקו מהישיבה, לא דמי לשואל ושוכר שיש לו זכות ממון, וע"כ צריך להקנות גם לבחורי ישיבה קרקע ממקום אחר (הגר"נ קרליץ שליט"א).

לווים שאין להם קרקע - זיכוי הרבים

◀ בסוף השמיטה (אלול תשס"ח) בבית הדין של הגר"נ קרליץ שליט"א הקנו שלוש דירות עבור קנין שאלה (עד אסרו חג סוכות, שיהא בו חשיבות קנין), לכל הלווים שהם שומרי תורה ומצוות בארץ ישראל שיהיו שותפים שווים בזכות ההשאלה של אותן דירות (וכדי לסמן השותפות, ציינו לכל דירה, שבדירה אחת יהיו שותפים כל הלווים ששם מתחיל באותיות א' ו-ב' וכו').

פרוזבול לחברו

◀ אם אחד אינו נמצא כאן, וחברו חושש שישכח לעשות פרוזבול, יכול לעשות פרוזבול עבורו מדין זכיה, אבל מי שהוא פורק עול, ואין חושש לעשות פרוזבול א"א לעשות עבורו מדין זכיה ("נחלת אליהו" סי' ס"ד בשם ה"חזון איש" מובא ב"דרך אמונה" שם ס"ק צ"ט).

בחוף לארץ

◀ שמיטת כספים נוהגת גם בחוף לארץ, והסכמת רוב הפוסקים שנוהגת בחוף לארץ גם בזמן הזה (ספר "פאת השולחן" סי' כ"ט סעיף ג' וקישו"ע סי' ק"פ סעיף א'). אם המלווה נמצא בחו"ל והלווה בארץ ישראל, לכתחילה יש למלווה להיזהר לכתוב הפרוזבול לפני שקיעת החמה של ערב א"א לעשות עבורו מדין זכיה ("נחלת אליהו" סי' ס"ד הלווה בשקיעת החמה (עי' "מנחת שלמה" ח"א סי' מ"ז).

הלוואות או הפקדה בנק לאחר הפרוזבול

◀ פרוזבול מהני רק לחובות שהלווה לפני כתיבת הפרוזבול, ולכן המלווה לחברו לאחר שעשה פרוזבול או הפקיד כסף בנק יקבע תאריך הפירעון לאחר השמיטה (ודבר זה יכול לעשות בינו לבין עצמו, ואין צריך לזה עדים או בית דין, "תודעת השמיטה" בשם הגר"י"ש אלישיב זצ"ל), או יעשה פרוזבול שנית. (עי' רמב"ם שם הל' כ"ב).
 הסטייפלער זצ"ל נהג להלוות אחר שעשה פרוזבול כדי לקיים מצות השמטת כספים ("ארחות רבינו" ח"ב עמ' שע"ג), וכן נהגו בבגדד ("בן איש חי" פי כי תבוא סעי' כ"ו).

נקרע הפרוזבול

◀ אין צריך שיהיה הפרוזבול קיים בסוף שביעית אלא אפילו קרעו לאחר שכתבו לפני גמר השביעית מהני ("דרך אמונה" ס"ק קל"ב).

לאחר שביעית

◀ המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול (וכגון שמודה שלא כתב פרוזבול) אבד חובו (רמב"ם פרק ט' הל' כ"ד), ואם גבה המלווה מוציאין מידו ומחזירין ללווה ("דרך אמונה" ס"ק קל"ט), ואם אמר היה לי פרוזבול ואבד – נאמן (רמב"ם שם), ואפילו הלווה מכחישו וטוען שלא היה למלווה פרוזבול, המלווה נאמן ("דרך אמונה" שכן דעת רוב הראשונים).